

Saviesa com a prudència; a propòsit d'una dita de Jafudà Bonsenyor

Digué un savi: l'únic que tinc és saber que no soc savi.

El *Llibre de Paraules i dites de Jafudà Bonsenyor* potser (segur!) no és un text genial, ni tan sols un text imprescindible, però hauria de formar part de les lectures d'una persona culta en la catalana terra. A part de ser un dels pocs textos judeocatalans medievals que se'n han conservat, resulta una lectura interessant en si mateixa i profitosa en temps com els que estem vivint, de profunda misèria emocional i de pèrdua, potser irreparable de la tradició cultural nostrada. A finals del segle XIII, Bonsenyor fou un metge i traductor jueu, actiu a la cort de Jaume II que compilà a partir de fonts àrabs un llibre de parèmies, que var posar en català actual l'hebraïsta (i premi Ferran Soldevila del 2020) Manuel Forcano.

Com diu Forcano a la introducció: *“El llibre de Jafudà és una mena de manaments de la vida pràctica i una bona mostra del coneixement que l'experiència i les coses del món atorguen als humans (p. 15).* Com a lector que no està especialment format en temes de medievalística, em sento incapaç de valorar els aspectes literaris i filosòfics del llibre en el context de la seva època. Però sé també que molt sovint els aspectes “contextuals” i la pruija de buscar les influències i les fonts d'un text maten el plaer de la lectura. No em sembla del tot imprescindible afegir gaire context històric per fer una lectura profitosa d'aquest recull medieval de pensaments esparsos. Potser convé tan sols deixar-se arrossegar per la lectura, espigolant aquí i allí. L'historicisme sovint cau en l'error de delimitar massa els autors – especialment quan no estem davant dels grans clàssics, que es defensen tots sols, sense necessitat de notes a peu de plana. És obvi que la lectura “a pèl” d'un autor, sense referències a bibliografia secundària, sovint ens fa caure en errors primaris, en falses intuïcions poc fonamentades textualment i en generalitzacions abusives.

“Descontextualitzar” és, però, un risc que cal córrer i que paga molt la pena si, a canvi, augmenta el plaer de la lectura i la reflexió ens permeten trobar-hi suggerències, personalment valuoses. Al cap i a la fi, si llegim un autor del qual ens separen tants segles com Jafudà Bonsenyor és, segurament, perquè per sobre de la distància temporal i de la diferència de mentalitats i de referències culturals, ens mou la pura curiositat, valuosa (fins i tot imprescindible) per ella mateixa. La meua lectura, personal i perfectament subjectiva, de Bonsenyor m'ha portat, especialment, al capítol VIè del llibre, que fa referència al paper del savis. Vet aquí una paraula estranya. Avui ningú parlaria impunement de “savis”. És una paraula maleïda en societats multiculturals i pluralistes. Si ser “filòsof” (amic de la saviesa) ja és prou estrany, veurem qui gosaria ara dir-se “savi”!

La cultura medieval va ser profundament *sapiencial*. Ho era en relació al coneixement dels llibres sagrats (i Bonsenyor coneixia les tres religions del llibre!) i ho era, també, perquè la saviesa es considerava valuosa en la mesura que atorgava eines de vida i una mirada més enllà dels petits accidents quotidians. Saber sempre ha estat millor que creure. “Saber” des de la perspectiva medieval no volia dir tan sols haver llegit llibres, sinó – i molt especialment – haver-los entès i portar a la

pràctica l'ensenyament adquirit mitjançant l'estudi: "Saber sense accions és com arbre sense fruits" (100). "Saviesa que no s'aprofita és com un tresor que no es gasta" (108). Les dites de Bonsenyor sobre la saviesa mostren que per a ell (i per al seu temps) saviesa és la capacitat de fer llum en l'ombra ("El saber és vida als ulls i llum de la vista", 97). És també una obra que ocupa tota la vida ("Qui creu que el saber és finit, li minva el dret", 98), sense un sentit transcendent a ella mateixa, més enllà del que a través del coneixement hom pugui aportar a la comunitat. "Saviesa és obrar bé i dretament" (146).

La saviesa de Jafudà és, bàsicament, una forma pràctica i conscient d'autodomini davant la fatalitat del món. En les seves paraules: "Els savis són per als costums com els metges per als cors" (125). La idea de la saviesa com a medicina de l'ànima és grega i, molt possiblement, d'origen pitagòric, tot i que es desenvolupà en Demòcrit, i assolí el seu màxim desenvolupament en l'epicureisme. Trobar-la en un text medieval és interessant perquè d'alguna manera contraresta el que considerem la concepció del món més tòpicament eclesiàstica i escolàstica del període. Per a un bon cristià, la saviesa de l'ànima només prové de la fe; i la fe és viàtic (ens ajuda a fer via cap al cel), però no medicina intel·lectual. En el tòpic medieval, la saviesa de debò era la santedat – i és obvi que Bonsenyor en tenia una concepció laica i intel·lectualista. Potser hi ajuda el fet que el nostre autor fos jueu (i és que per a molts jueus parlar de saviesa no correspon exactament al que serien els atributs del Sant – i la saviesa divina poca cosa té a veure amb la humana). Però això ho deixo a tall d'hipòtesi.

En el recull de les *Paraules i dites* de Bonsenyor resulta sobretot molt significatiu trobar-hi el *dictum* socràtic per excel·lència. "Només sé que no sé res" es converteix en "Digué un savi: l'únic que tinc és saber que no soc savi" (131). Seria instructiu reconstruir (i ho ignoro!) les voltes i revoltes que degué fer el socratismes en contacte amb el món bizantí i amb l'àrab. Suposo que algú deu haver estudiat la pervivència del socratismes com a missatge crític durant el període medieval – en un context o sembla que l'*Apologia de Sòcrates* platònica no era coneguda directament. Però la pervivència del missatge socràtic en un text medieval resulta especialment valuosa. Tendeixo a pensar (però no en sé prou) que en el món medieval i renaixentista, socratismes i estoïcismes anaren de bracet. Però això és un tema erudit i secundari. El principal és que la docta ignorància socràtica ha il·luminat profitosament (i hauria d'il·luminar encara) el nostre paisatge intel·lectual. Es una obvietat (i hauria de ser una obvietat encara al llarg de molts segles), que la cultura humanista i la tradició d'Occident depèn del valor que es dona a la docta ignorància socràtica com guia de saviesa.

Davant el dogmatisme monoteista medieval d'ahir, com davant el totalitarisme i el multiculturalisme d'ara, el missatge socràtic té un valor *per se*. Té alguna cosa d'emocionant trobar el missatge socràtic entre les reflexions que un metge i traductor jueu de la Barcelona medieval considera que val la pena trametre a la posteritat. Em sembla també molt significatiu que el capítol sobre la saviesa vagi seguit en al *Llibre de Paraules i dites de Jafudà Bonsenyor*, d'un capítol sobre el seny.

És una tradició catalana a reivindicar. En el pensament català, que històricament ha tendit sobretot al realisme, els conceptes de “saviesa” i “seny” han anat de la mà. Ens diu Bonsenyor que “La pobresa més gran és no tenir seny” (156) i, com que no coneixem gaire coses sobre la vida del savi jueu, no sabrem mai si ell coneixia les històries sobre la pobresa del vell Sòcrates (un lloc comú que prové de l'estoïcisme). No em sorprendria que en tingués notícia, perquè hi havia moltes referències a aquesta qüestió en les fonts àrabs medievals. En tot cas, la tesi de la pobresa com a misèria intel·lectual – i l'oposició del savi a una valoració crematística de la vida – és un missatge d'origen grec, però de valor universal.

Saviesa contra desmesura, (*hubris versus sofrosine*, o el que és el mateix: saviesa adversus follia), ha estat el nucli del vell i etern combat entre la civilització i la barbàrie. Bonsenyor, que era un savi marginal (en tant que jueu, català i metge, en un món on calia ser cristià, italià i sacerdot per a triomfar) ho devia saber per experiència pròpia. Per això el recull avisa que “El veritable amic de cadascú és el bon seny, i el seu enemic, la follia” (162). Diguem que aquest avís era tan cert en el segle XIII com avui.

Tornar a donar valor a la idea de la saviesa com a prudència té un especial significat en el món d'ara mateix, trastornat per la Covid-19. Un món no pot funcionar bé si està guiat per savis folls i per idees imprudents perquè es torna és un lloc perillós. Tampoc és bo ser massa optimista sobre la natura humana (“Quan vegis un peix relluent, pensa que se n'ha menjat un altre”) Potser una de les utilitats de la lectura de Bonsenyor sigui recuperar el valor de la matisació sense la qual moltes idees acaben convertides en tòpics, o el que és el mateix en armes de destrucció intel·lectual. Si una natura hostil es gestionada per una humanitat sense seny, val a dir sense capacitats per als matisos, la mateixa desmesura de la raó descordada mena al desastre. Aquesta és una intuïció que molta gent té avui.

Les religions monoteistes (que van mantenir durant segles uns models de saviesa avui en decadència) eren conscients del paper civilitzatori de la prudència i escoltar-les quan anunciaven desastres mai no està de més. Per a molts creients i moltes religions – i fins i tot per a gent sense cap religió – sembla que ara estigui arribant l'Apocalipsi. No tan sols patim una pandèmia arreu del món – amb el seu seguici d'atur i misèria – sinó que, a més, es desglança el permagel, mils de milers de llagostes arrasen collites a l'Àfrica i els incendis forestals devasten Austràlia. El canvi climàtic fa por. Que es vulgui veure un senyal de la crisi de la saviesa en tot plegat, no pot sorprendre. En grec “*apokalypsis*” - significa revelació. És una revelació el que sembla buscar molta gent que cerca més o menys desesperada lideratges carismàtics que no troba. Però l'Apocalipsi pitjor, el més sinistre, és segons la tradició de l'humanisme laic Occidental, el que es produeix quan les societats perden de vista la vella tesi de la saviesa com a prudència. Retrobar el criteri prudencial en l'obra de Bonsenyor, com en la de tants pensadors clàssics, té un gran interès. És fàcil bescantar les dites tradicionals per massa fàcils, però ofereixen avui un consol i una certesa, però també un criteri d'actuació racional, quan al nostre voltant campa l'irracionalisme.

Materials per a un club de lectura del *Llibre de paraules i dites de savis i filòsofs*, de Jafudà Bonsenyor. Ateneu Barcelonès, (octubre-novembre de 2020).